

Emnenr.

76

Fylke:

Vest-Agder

Tilleggsspørsmålnr.

Herad:

Kvinesdal

Emne:

Dei kloke

Bygdelag:

Oppskr. av:

Lars Anem Arli

Gard:

(adresse):

Kvinesdal

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Dei kloke.

Det har alltid vore kloke menn og kvinner i bygda som var meir kunnige enn andre til å lækja sjukdom. Dei blei henta over heile bygda og i andre bygder. Om sommaren samla dei inn plantar og laga medisiner. Korleis dei laga medisiner er ein loyndom som dei ikkje lærde for seg. Dersom dei doyde børnlause, tok dei loyndomen med i grava. Her i bygda har ikkje vore nammagjetne lækjarar som folk tala om lenge etter dei var borte. Skulle ein bli noko til lækjar, måtte ein ha Svartiboka, og det var få som kunne lesa.

Den vinn Bjellandspresten Søren Schive kom til Lia i Høgebotad på veg til Kvinesdal. Han blei der om natta og då han reiste om morgonen, gav han kona ei Svartibok og bad henne ta godt vare på boka. "Kva skal eg med den som ikkje kan lesa?" sa kona. "Nei du treng henne

2

ikkje, men du får snart ein son som kan bruke boka. Nokre veker seinare fekk ho sonen Torjus, som blei den mest omtalte kvaksaker på Sørlandet. Han hadde råd mot alle sjukdomar, kunne stoppa blod og binda ormen. Han blei kalla Trollmannen i Lia.

Torjus var stadig på fortet og hjalp dei som var syke. Han fekk ein forleg medlevla i Kori mæ Steinen. Ho var og lakjær-kunnig, men så fattig at ho fór rundt og bad. Ho kom til Torjus og bad om kjøt, men fekk ikkje noko. Då ho gjekk, stal ho med seg eit lam, men Torjus batt ho så ho kom ikkje av flekken før Torjus sa dei ord som skulle til.

Daknen i Kornsval hadde vore for nærgåande mot tenstgjenta til presten Sode. Ho blei med barn og daknen hadde så mange kyraster og kunne ikkje binda seg til berre ei. Han gjekk til Torjus og bad om råd til å bli kvitt fortet. Han forklora seinare i retten at han skulle bruke rottekritt, det var ikkje synd å drapa fortet i morslivet. Gjenta fekk gifla og la i ei potetkake, men tok så mykje at ho lag død i senga om morgonen. Daknen blei sett fast og tilstod alt og fekk livsstraff. Då sa Torjus at „Jerna“ ligg ferdig og ventar på meg, men du skal ikkje få meg. Han

II

døydde på Teda i 1832 og ligg
gravlagt der. (Tingbok for Teda 1831)

Anders Vattland kunne og
hjelpa syke folk. Han var synsk.
I 1777 sat han lagrettemann på
tinget på Teda. Om kvelden sat han
og såg inn i lyset i koka. Da sa han:
"Nå sjø da noge følt heima,
men eg kjeme forseint, og kan
inkje hjelpe, dote mi". Da
Anders kom heim, fekk han høyra
at dollora var drepem i same stunda
som han såg det i lyset. Mordaren
blei avretta på Gjemtestadmoen.
(Lister tingbok 1777) Hovudet blei sett
på stake. Det møtte fram ein stor
folkemengde og mange hadde med
små flasker i von om å få nokre
dropar blod. Da skapretteren
hadde hogge, ropa han: "Blod,
blod, hv som have vill". Folk heiv
seg som ravnar over den hovud-
lause kroppen. Blodet frå
ein mordar var den beste
medisin dei kunne få. Det hjalp
for alle sjukdomar.

Anders Vattland hadde 2 døtre som
og kunne hjelpe folk for sjukdomar.
Dei hette Kari og Mali og var
synske som faren. Dei fødte på
2 geftormar som var så feile at
dei glinsa. Det er sagt at dei delte
seneg og bord med osmaner.

Jungen var så uheldig som
Steinword Loshelle frå Kvinesdal.
Barbro Osmundsdy fra Hrad blei
brand levande på bål i 1667. For ho

15641

4.
Sleig pi bålet, gav ho opp namnet
pi 12 brollfolk. Mellom dei var Skemvord.
På Fedde ting 1668 fekk ho 12 mann
til å vitna at dei ikkje vørst ho
for med brolldom, men ho kunne
leser for floy. Tormuloren var slik:
"Vår Herre Jesus ved over en grøn
Vold, han sig medsatte, han ved
og flög, bødte med sin velsignede
hånd. Sil og Stat ude Jesu
Navn" Føgden fekk fak, motbevis.
Gumvord hadde vore hos 8 sjuke
og forsøkt å kuresa dei med
lommegras og ister. På Maberog
hadde ho brukt smør som holas
end i og dette hadde hjulpet.
Ritten kom til at Læsen for Floy er
en af de poster til første brolldoms
øvelse, som stodes mot Guds
og Menneskes Love. Derfor vör hun
dømme Norge og Danmark og
have sitt Bo forbrudt og ingen
må hende huse og hæle.
Fra Sørhulle reiste ho til Herad
og Vause og helbreda for floy
og anna vundt. Ho måtte til
tinget pi Fedde andre gong og
om natta budde ho pi Hangeland
i Fedde. Neste dag reiste ho til
Sweland i Lyngdal og var der i
8 dagar og lækte sjuke. Fra Lyngdal
reiste ho tilbake til Fedde og var
der om natta og neste dag reiste
ho til Salve Lyding, som hadde
vundt i ei hand. Så reiste ho
til Lyngdal og derfra til Guse i
Kvinesdal og derfra til Herad til

Torkeld Egeland som låg sjuk. Så måtte ho til tinget i Fossund og sa at ho kunne ikkje koma bort frå landet for sult og armod og svakhets skyld. Ho blei jaga som eit dyr til ho truleg fekk si grav på ein kyrkjegard som var meir human enn øvrigheita og loven som rådde.

Flere av prestane var flinke lækjere. Presten Bang, sokneprest i Kvenesdal 1856-1875, hadde eit lite apoplek på prestegarden. Kona til Matias Bjørkeli mista svevnen. Ho fekk ikkje sove på 3 veker. Matias gjekk til prestlen og klaga seg. Presten fann fram ei liten flaske med sovedropar og sa at han måtte berre gjera kona nokre dropar om gongen-opplanda i vatn. Då Matias kom heim, tømte han heile flasken i ein kopp og sa til kona: "Ber drikk du, og he aldri vere knejen". Kona drakk det alt og ho sovna med det same og vakna aldri meir.

Torjus Larsen ytre Egeland 1810-1881 var den mest kjende kvaksaker i dalen.

Han hadde den største boksamling i bygda, mest berre doktorbøker om sjukdom. Han er den første i bygda som fekk lækjerides oppskrivne. Då Torjus døydde,

6

tok sønnen Lars og brände alle
bøkene etter faren. Sønnen ville ikke
ha annen enn religiøse bøker i huset
sitt. Lægebøkerne til faren var
agudelige bøker som barna tok
skade av å lese.

Hans Asen død ca 1850 og den
siste kvaks stav i bygda. Han laga
så gode medisiner for utvortes
bruk at folk hadde mer tro på
han enn på doktoren. Han laga
medisiner av planter, utan oppskrift.
Løyndomen med å lage medisiner
hadde gått i arv fra far til søn
gjennom tidene.